

①

וַיִּשָׂא אֶת־הָאֲרֶבֶה וַיִּתְקַעְהוּ יְמֵה סוּף
 לֹא נִשְׂאָר אֲרֶבֶה אֶחָד בְּכָל גְּבוּל
 מִצְרַיִם: = וַיַּחֲזֹק יְהוָה אֶת־לֵב פְּרַעֲה
 וְלֹא שָׁלַח אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: פֶּאֶכָּ וַיֹּאמֶר →
 יְהוָה אֶל־מִשֶׁה נָטָה יַדְךָ עֲלֵיהֶם
 וַיְהִי חֹשֶׁךְ עַל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּמָּשׁ

ית גובא ורמדי קימא דסוף קא
 אשתאר גובא חד בכל תחום
 מצרים: כ ואתקף ית קבא
 דפרעה וקא שלח ית בני ישראל:
 כא ואמר ית למשה ארים ידך על
 צית שמיא ויהי חשוכא על
 ארעא דמצרים בתר דיערדי

לקט בהיר

רש"י

ונעשכ השדה הרי זכר עשב לנדו, לזה אמר שהעלים שבאילן
 נקראו ג"כ ירק מטעם זה עלמו שהעשב נקרא ירק מפני
 שמראהו ירוק, ומביא ראיה מהלועז (רא"ם): (כב) נקרא
 ים שגבול המערבי של ארץ ישראל הוא הים התיכון
 (ראב"ע): (כג) כזר אמרנו שדעת רש"י ז"ל שהכתוב
 באומרנו רוח מערבי הכוונה שבארץ ישראל נשכ רוח מערבי,
 לזה טרח למנוא פתרון היאך יהיה זאת שרות מערבי שבא"י
 יש את הארצה ויתקעהו צים סוף, הלא ים סוף במערבו של
 ארץ ישראל, לזה אמר שאם תדקדק בתחומין (פי' כשאומר
 הכתוב היאך יהיו תחומי ארצנו כפי' משפטים) ובגבולות
 העולם מראה שהים סוף אשר הוא במזרחו של מצרים ונמשך
 מן הצפון לדרום אחר שנמשך כן משך רב נתעקס ונתרחב
 לזד מזרחו של עולם, נמצא שאם תלך מן א"י לזד דרום אתה פוגע צים סוף, וגם את"כ נחרב עוד משך רב לזד מזרח,
 ואותו התלך הוא מן א"י לזד מזרחית דרומית, ומביא ראיה מן הכתוב שאומר שיבא עוד זמן והקב"ה ישית את גבוליו מים
 סוף (מרות מזרחית דרומית) עד ים פלשתיים שהוא במערב והוא חלק גדול מאד, ולפי"ז יחא שרות מערבית אשר הגביה
 את הארצה ממזרים והלך דרך א"י עד הים סוף שבזד מזרחית דרומית של א"י ושם תקע את הארצה: (כד) ופי' רש"י
 שם פלשתיים יושבים על שפת הים האחרון במערבה של ארץ ישראל. (כה) ההוכחה, כי מאומרנו וישא את הארצה מה חסר
 מן הכתוב הלא אמר שסרה המכה, גם אמר ויתקעהו ימה סוף הלא גמר המאמר ולמה עוד מאמר השני לא נשאר ארצה
 אחד, ואם לומר שממש לא נשאר אחד, מה ילא לנו מזה, אלא ודאי שאפילו מה שהיה ברעונם שיאשרו לא נשאר, ופשוט,
 אבל גבי צריך לומר שלא נשאר אחד שאפילו אחד יכול לעשות היזק רב, ואין לדרוש שמלחו מהם וגם אותם סרו, אלא
 מאומרנו ויסר נשמע שלא מתו שם: (כו) קודם כל צריך לנו לדעת סברת רש"י בענין זה בכלל, ואת"כ נוכל לידע פירוש
 פירושו בכוונת הכתוב, הגה לפוס ריהטא נראה שר"ל כי חשבות זו היתה הולכת וגדלה בכל עונה שבהתחלת היום נתגדל
 החשכות ואת"כ כשבא הלילה נתגדל עוד וכן בכל משך הזמן, אבל טעות הוא זאת, ולא עלה על דעתו לומר כן, אלא סברתו
 שמכה זו של חשך לא היתה סתם חשכות כמו חשכות לילה הרגיל בעולם כשנתכסה השמש ויעדר האור ונשאר חשך, שא"כ
 לא יהיה ניכר המכה ויאמרו שהשמש עקס מהלכתו לזד אחר, או נחכסה בעננים, ועוד אפילו יהיה ניכר המכה זה יהיה רק
 ביום ולא בלילה ולא יהיה א"כ ז' ימים אלא ג' וחצי יום, לזה בהכרח שלא היתה חשך הרגיל אלא יומר ממנו, אבל היתה שזה
 במשך כל הג' ימים, וזהו ענין פירושו הערב, הגה מאמר ויהי חשך על ארץ מצרים לא בא בפירושו, כי פשוט הוא, שאמר
 הקב"ה שיבא על מצרים מכה חשך, והוא"ו שבראשו ג"כ פשוט הוא כמו סתם ווי"ן בחורה שמטרחם לחבר ולהמשיך
 הסיפור זה אחר זה, משא"כ וא"ו של וימש הוא במקום תיבת "כלומר" וכאילו אמר יאוחו חשך שאמרתי יאמש חשך,
 ופירושו של תיבת ימש מפרש את"כ שהוא כמו ויאמש שפירושו יחשיך, כי אמש וערב פירושו חשיכה, וכמו שתיבת חשך
 נעשה יחשיך כמו כן תיבת אמש נעשה יאמש, וא"כ הוא עו"ה: (ז) חשך שאמרתי (יאמש) יחשיך (חשך) מתשך לילה הרגיל.

רוח מערבי^(כב): ימה סוף. אומר אני צים סוף היה
 מקלחו במערב כנגד כל רוח דרומית, וגם במזרח
 של ארץ ישראל^(כג), לפיכך רוח ים תקעו לארצה
 צימה* סוף כנגדו, וכן מצינו לענין תחומין שהוא
 פונה לזד מזרח, שנאמר (כ"ג י"א) מים סוף ועד ים
 פלשתיים, ממזרח למערב, צים פלשתיים במערב היה,
 שנאמר בפלשתיים (כ"ג י"ב) יושבי הצל הים^(כ"ד) גוי
 כרתיים: לא נשאר ארבה אחד. אף המלוחים^(כ"ה)
 שמלחו מהם (כ"ה - י"ח ו"א י"ד): (כ"ה) וימש חשך.
 ויחשיך עליהם חשך ייחר מחשכו של לילה^(כ"ו), וחשך*
 של לילה יאמש ויחשיך עיד: וימש. כמו ויאמש, ים

שינוי נוסחאות צים סוף חשך

ויהי חשך על ארץ מצרים. ואלה ג' ימים אלא יומר ממנו. ויהי חשך על ארץ מצרים לא בא בפירושו, כי פשוט הוא, שאמר הקב"ה שיבא על מצרים מכה חשך, והוא"ו שבראשו ג"כ פשוט הוא כמו סתם ווי"ן בחורה שמטרחם לחבר ולהמשיך הסיפור זה אחר זה, משא"כ וא"ו של וימש הוא במקום תיבת "כלומר" וכאילו אמר יאוחו חשך שאמרתי יאמש חשך, ופירושו של תיבת ימש מפרש את"כ שהוא כמו ויאמש שפירושו יחשיך, כי אמש וערב פירושו חשיכה, וכמו שתיבת חשך נעשה יחשיך כמו כן תיבת אמש נעשה יאמש, וא"כ הוא עו"ה: (ז) חשך שאמרתי (יאמש) יחשיך (חשך) מתשך לילה הרגיל.

חֲשֵׁךְ: כב וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַשָּׁמַיִם וַיְהִי חֲשֵׁךְ־אֶפְלָה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם

קבֵּל לִי־יָא: כב וַאֲרִים מֹשֶׁה יָת יָדָה עַל צִית שְׁמַיָא וְהָוָה חֲשׁוֹךְ

לקמ בהיר

רש"י

ורש"י בלשון חזק דבר אחד ב' פעמים כדי להסביר הדבר ביתר שאת, אמר ויחשיך עליהם חשך יותר מחשכו של לילה, וחזר לומר דבר זה עלמנו בלשון אחר, ואמר, וחשך של לילה יאמיש ויחשיך עוד, והבן (לבוש - מ"ל - ד"ד): (כז) תיבה זו "קבל" פירושו אופל, שכן תרגום נפסוק הסמוך חשך אפילה חשך קבל, ומביא את האונקלוס מפני דקויות שיש בפירושו חסרון האל"ף כנזכר, ועוד שהיה די לומר וימש חשך על ארץ מצרים, ומיותר הוא אומרו ויהי חשך, אבל גם בזה לא נחא ליה מפני הוא"ו וכמו שמפרש והולך, לזה מביא גם המדרש (מ"ל), וממה שראינו אחר האמת שהיו ב' מיני חשך נוכל לומר שבמכוון אמר הקב"ה בלשון זה של וימש שנוכל לפרש בו בין לשון אמש על ג' ימים הראשונים ובין לשון ממשש על ג' השניים, ואלו ואלו וכו' (נח"י): (כח) כי לפי האונקלוס יהיה פי' הכתוב והי חשך שיבא מכת חשך, אבל אם יבא המכה בלילה אינו ניכר ואינו שום מכה שהלא גם בלא זה הוא חשך, לזה אמר הכתוב אימתי יבא המכה כשימש חשך פי' בזמן שהיה צריך להיות

לנו תיבות הרבה חסרות אל"ף, לפי שאין הכרת האלף נכרת כל כך אין הכתוב מקפיד על חסרונו, כגון (ישעי' י"ג ב) ולא יכל שם ערבי, כמו לא יאהל, לא יעב אהלו, וכן (ש"ב כ"ב ה) ותזרני חיל, כמו ותאזרני, ואונקלוס תרגם* לשון הסרה, כמו (י"ג כ"ב) לא ימיש, בחר דיעדי קבילי* ליליא, כשיגיע סמוך לאור היום, אבל אין הדבר מיושב על הוא"ו של וימשש* לפי שהוא כתוב אחר ויהי חשך, ומדרש אגדה (כ"ר - תנ"ח) פותרו לשון (דבר' כ"ה כ"ט) ממשש* בלהרים, שהיה כפול ומכופל ועצ עד שהיה בו ממש*: (כז) ויהי חשך אפלה וגו' שלשת ימים וגו'. חשך של אופל* שלא ראו איש את אחיו (אותן) ג' ימים, ועוד שלשת ימים אחרים חשך מוכפל על זה שלא קמו איש מתחתיו, יושב אין יכול לעמוד ועומד אין יכול ליבצ (כ"ר - תנ"ח), ולמה הביא עליהם חשך*^ל, שהיו בישראל צלותו הדור* רשעים ולא היו שנינו נוסחאות * תרגמו. * ממשות - משוש. * מאותו הדור משעים

קבֵּל בְּכָל אֶרְעָא דְּמִצְרַיִם וַיִּמִּין: כב לָא חֲזוּ אֲנָשׁ! וְלָא קָמוּ אֲנָשׁ מִתַּחְתּוֹתוֹ וַיִּמִּין וְלָבֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נְהוּרָא בְּמִוְתָּבְנְהוֹן: פְּרַעְהָ לְמֹשֶׁה וַאֲמַר אֵל

רוזים נלחם ומתו בשלשה מצרים* במפלתם ויאמרו שחפשו ישראל וראו את כ מהפך והיו אומרים אין צי ראותיו צביתך וצמקוס פ ימים. שלוש של ימים^ל, שנינו נוסחאות * מצריים * בניו *

רצון רבינו בזה לפרש החילוי ומי"ו הוא לבצר ולקשר את ו אחותו, ואחר שידענו זאת נר בפירושו לחלק בין מיבת שלשו דבר שהיה כגון ימים או שו ובלשונינו דריי"הייט, ואם הו אחותו של איזה אדם, ואומר שלשה דברים, אך איני יודע לחלק בין שלשה ובין שלשת, שלשה, גם יש אומרים כי שלש פי פשוטו (כי ודאי שיש בכל הוא שגם פשטיות מורחיתו ה

נכתובנו אל האמת כי ב' בג' ימים שלא ראו וגו' ו שלא נ

כג. ולכל בני ישראל ולכל לומ שהיה הולך לבית המצרי המצריים^ל, או יכוין ו ואמר שהוא אור צמושו

ל) ומה יהיה חסר אם יאמר וי ישראל

אור החיים

כב. ויט משה את ידו. לל"ד למה צמכת הארצה הסמוכה לה הגם שאמר אליו ה' נטה ירך אמר הכתוב ויט משה את מטהו וגו'^ל וגם בכל המכות לא היתה מכה שהזכיר בה נטיות יד אלא מטה וצמכה זו אמר את ידו. ואולי שיכתוין

אור בהיר

כז) הרי שפירוש נטית ידו צמטהו. (כח) פירוש ממקום קדוש עליון. (כט) אם קן חורה קושיא לדוכתיה.

קבד בקר ארעא דמצרים תלתא יומין: כג לא חזו אנש ית אחוהו ולא קמו אנש מתחותיהו תלתא יומין וקבל בני ישראל הוה נהורא במותבנהון: כד ויקרא פרעה למשה ואמר אזילו פרחו

שְׁלֹשֶׁת יָמִים: כג לֹא־רָאוּ אִישׁ אֶת־ אָחִיו וְלֹא־קָמוּ אִישׁ מִתַּחְתּוֹ שְׁלֹשֶׁת יָמִים וְלִכְלֹבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה אֹרֶךְ בְּמוֹשְׁבֹתָם: כד וַיִּקְרָא פְּרֹעֶה אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר לָבוּ עִבְדֵי אֶת־יְהוָה

רש"י

לקמב בהיר

רועים ללאת ומחו בשלשת ימי אפלה כדי שלא יראו מלרים* צמפלתם ויאחרו אף הם לוקין כמונו, ועוד שחפשו ישראל וראו את כניהם וכשילאו והיו שואלין מהן והיו אומרים אין בדינו* כלום אומר לו* אני ראיתיו בביתך ובמקום פלוני הוא (כג - כד): שלשת ימים. שלוש של ימים (כג), טרליני"א בלע"ז, וכן שבעת שינוי נוסחאות מנרים בידו אומרים להם

עליהם מכות גדולות וקשות ולמה אחר שהתרים עוד הניא מכה קלה וקלושה לגבי הראשונות (ב"ב), לזה מירץ שהיו ב' טעמים בדבר, ונג' ימים הראשונים היה די שלא יראו מימת רשעי ישראל, ובמכוון לא היה חשך עב שלא היה נורך לשדד המערכות כל כך, גם להודיע לישראל שצבילים עשה ב' מיני חשך, ונג' ימים השניים היה נורך בחשך עב כדי שילכו ישראל לנעת לחפש בכל מעמנותיהם (מ"ל): לב)

רזון רבינו זזה לפרש החילוק שבין שלשה ושלשת שבעה ושבעת, שאין תי"ו זו מורה לשון נקבה שהלשון נקבה שלש שבע, ותי"ו הוא לחבר ולקשר את התיבה לתיבה שלאחריו, וכן הוא המשפט בכל קישור שהה"א נהפך לתי"ו, עובדה טובה, אחוזה אחוזה, ואחר שידענו זאת נריך ביאור היאך אפשר לקשר שם המספר הלא אי אפשר לומר שלשה של ימים, לזה בא רש"י בפירושו לחלק בין חיצת שלשה שהוא שם מספר ובין שלשת שהוא שם דבר, כלומר כשתקח ותלך ג' דברים ביחד, יהיה חיזה דבר שיהיה כגון ימים או שעות או פירות או בתים או אנשים וכו' יהיה שמו של דבר זה שלוש, ושמו בלע"ז טרליני"א, ובלשוננו דריי"הייט, ואם הוא שם דבר אז נכון הקישור, למשל אחוזה היא שם דבר, שמו של דבר זה הוא אחוזה, לפי שהוא אחוזתו של חיזה אדם, ואומר אחוזה של ראובן או אחוזת ראובן ולא של שמעון, כמו כן דבר זה, שמו שלוש, מפני שיש בו שלשה דברים, אך איני יודע מה זו דברים, לזה אמרין שלוש של ימים או שלשת ימים (רא"ם), ויש כמה שיטות בדבר זה לחלק בין שלשה ובין שלשת, יש אומרים ששלשת פירושו רופים אשר לא כן שלשה, ויש אומרים שלשת פירושו שוים ולא כן שלשה, גם יש אומרים כי שלשה פירושו שלימים אבל שלשת יכול להיות חסרים, וכו', אבל לכולם אית להו פירכא, והעיקר על פי פשוטו (כי ודאי שיש בכל קוץ וקוץ רמוזים וסודות אין שיעור) שאין שום חילוק ביניהם לענין המשמעות, אלא דבר ידוע הוא שגם פשטיות תורתנו הקדושה נכחה ציפוי ובמלילות אשר אם תלך כל כותב מומחה שבעולם ומעולם ועד עולם לא

אור החיים

ותרבה מקראות יקלרו כן, והכוונה ע"ד אומרים ז"ל (שם) כי הרשעים מתכסים בחושך, והוא אשר כיסה המלרים הרשעים, וכנגד הלדיקים עליהם יזרח ה' ב"ה ואוהביו כלאת השמש בגבורתו ומאור מושבותם ליוה להם ה' ב"ה חלק א', והוא אומר אור במושבותם:

כד. ויקרא פרעה וגו'. פי' אחר ששלמו ימי החשך כי קודם לא קמו איש וגו'.

נתכונו אל האמת כי ב' מיני חושך היו אחד ששמש בג' ימים שלא ראו וגו' וא' ששמש בג' ימים אחרים שלא קמו וגו':

כג. ולכל בני ישראל היה אור וגו'. דקדק לומר ולכל בני ישראל לומר שכל אחד ואחד מישראל שהיה הולך לבית המלרי היה לו אור במושבותם של המלריים (כג). או יכוין לומר אור זה מנין מולאו ואמר שהוא אור במושבותם (כג) וחסר היצת אשר

אור בהיר

ל) ומה יהיה חסר אם יאמר ולבני ישראל וכו'. לא) דאם לא כן אלא במושבותם של ישראל, יהיה סמירה עם מה שאמר ולכל בני ישראל. לב) פירוש ממקור האור. לג) ולא אמר להתפלל להסיר החשך.

כה הפך לבם לשנא עמו להתנבל בעבדיו:
 כו שלח משה עבדו אהרן אשר בחרבו:
 כז שמוכם דברי אתותיו ומפתים בארץ
 חם: אכה שלח חשך ויחשך ולא יאמרו את
 דבריו קרי: דברו: כט הפך את מימיהם לדם

ואתקפיה מן מעיקוי:
 כה אתהפך לבהון למסני
 עמיה לחשבא בישן על
 עבדיו: כו שלח משה
 עבדיה אהרן דאתרעי
 ביה: כז שונו בהון פתגמי
 אתותיהו ותמהוי בארעא
 דחם: כט שדר חשוכא
 וחשכיננו ולא סריבו על פתגמיה: כט הפך לאדמא מימיהון וקפל כל נגיהון:

ל רחיש אך
 עורדעניא נ
 מלכיהון: לא אמר
 ערובין קלמחא
 תחומיהון:
 מטריהון פרדא
 מצלהבא בא
 לג ומחא ג
 ותניהון ותבר
 תחומיהון: לד אמר

רש"י

(כח) ולא מרו את דברו. המכות שליוה עליהם צלו צממותיו ולא שינו את דברו:

מצודת דוד

חזקו יותר מן צריו, הם אנשי מצרים: (כה) הפך לבם. המקום הפך לב מצרים לשנא את עמו: להתנבל. לחשוב בעבדיו מחשבה רעה וערמה: (כז) שמו בם. משה ואהרן שמו במצרים: (כח) ויחשיך. החשיך את הארץ: ולא מרו. האותות לא מרו את דבר ה', וכאשר צוה

אבן עזרא

(כה) הפך, להתנבל. כמו ויתנכלו אותו, כי בקשו להאכיר זכרם: (כו) שלח משה. שהוא העיקר, שאהרן היה לו לפה, כדרך ומשה ואהרן עשו (שמות יא י): (כז) אותותיו. שב אל השם: (כח) שלח. אולי ישאל השואל אם לחשך מקרה איך יהיה שליח, אולי יעיר זה השואל משנתו ויראה כן יהיה דברי אשר יצא

רד"ק

(כה) הפך לבם. הפך במעשיו פעל יוצא. ופירושו האל יתברך הפך לבם כי הוא גזר זה, ואמר ועבדום וענו אותם. או יהיה הפך פעל עומד, כאילו אמר נהפך לבם: להתנבל. לחשוב עליהם מחשבות רעות היאך יכלו אותם: (כו) עבדו. כי כן נקרא עבד ה' משה עבדי. אהרן אשר בחר בו לשליחות עם משה:

מדרשי חז"ל

לשתי כריין גדולים בסידקי (פירוש אוצר תבואה) זה גדול וזה גדול, ואף על פי כן זה גדול מזה. משל לשני גבורים זה גבור וזה גבור, אלא זה גבור מזה. (שם).
 (כז) שמו בם דברי אתותיו וגו'. א"ר יהודה בר ר' סימון, שהיו המכות נרשמים בגופן שנאמר: ואת אותותי אשר שמתי בם. (שם).
 (כח) שלח חשך ויחשיך. חשך ששלח הקב"ה על המצריים היה קשה הרבה. מהו ולא מרו את דברו, על שהמירו דבריו של הקב"ה. דבר אחר, אמר הקב"ה למלאכים ראויים הם המצריים ללקות בחשך. מיד הסכימו ואמרו הן ולא המיר אחד מהם אחר הקב"ה. שלח חשך ויחשיך, משל למלך שסרח עבדו עליו, אמר לאחר לך והכה אותו חמישים הלך והכה אותו מאה, כך שלח חשך ונתוסף חשך

(ל) שרץ ארצם צ

מז
 (ל) שרץ. ענין ההולדה

מתלהב ובווער ירד עו

(ל) שרץ. פועל יוצא
 ט, כי מצאנו ארץ לג
 ט (לא) אמר ויב
 לפני הכנים, כי קשר
 הדבר והשחין, כי ל
 המכה, ואש להבות:

אלא באו עליהם כדו
 ואהרן את דבר ה' בכי
 אף על פי שהיה גועו
 זכר ארץ לשון זכר. ו
 אם היאור, אלא אמר
 מים בארצם היו שו
 הנהרות על היאורים
 באו כחרדי מלכיהם:

אחרים, מי שהיה יו
 לא היה יכול לישב.
 הים, ויהי הענן והחני
 מחשיך למצריים ומז
 לעתיד, כי הגה החשך
 ז

(ל) שרץ ארצם צפ
 שהיו רובצים מיד
 שמעון בר רבי: זה א

(Midrasai sabba)

5

מדרש רבה

עם כל המפרשים

כמבואר בשער השני

יוצא לאור

במהדורה מפוארת ומשוכללת

משלב את שני המדרשים המפורסמים

מהדורת דפוס וילנא ומהדורת עץ יוסף

ליצירה חדשה ומהודרת

כרך ג

שמות

מגילת אסתר

דיניטת תפרות ה זניאל ירוזאלים

6

מסורת המדרש

ו מתחלה כן פי"ג. ויקוט כן רמז קפ"ו כה"ע. ויקוט מהל"ס רמז קמ"ג. ומדרש מהל"ס מומז"ק ק"ה.

אמרי יושר

ז אפילו מלוחות פרחו. י"א שכל א' מארכה חי נפל מת א' בפיו או נאמר שהרות חזק הפריח או הנכון שנפסדו ונתקששו וזה לא נשאר אהר.

פי"ד א ו"א מרו את רברו. הרנישו שהלל לא מרה לזה פירשוהו על המצרים והוא מלשון ארעה או מוסב למלאכים שהסכימו להכריזו. והוסיף החשך משלו. היינו ויחשיך ויהי חשך אפלה זהו ולא מרו דברו בין החשך המצווה בין אפלה הנוספת.

נחמד למראה

פי"ד א דבר אחר אמר הקדוש ברוך הוא למלאכים המצרים ראויין לפרשת בחושך מיד הסכימו כולן כאחת ולא המרו. יש לקנקן למה נמכת החשך של הקב"ה למלאכים אם הם ראויים לנקוט יותר מכל המכות. ועוד מה שנת הוא למלאכים שהסכימו ולא מרו אם דברו הם ותלילה היה להם להמרות את דברו. ונראה לעניות דעמי נהקדים מה שכתבו רבותינו ז"ל בפרשה זו עמדה על שלמה הנביא הקב"ה חשך על מלאכים ויש בו שני טעמים. האחת מפני רשעי ישראל שלא היו רוצים לנאחז ממלאכים שיקדשו נהוין שלשם ימי אפלה. ולא יראו אותם המלאכים. והטעם השני שישלחו המלאכים כלי כסף וכלי זהב ושמלות. ששכחו שאלוים מהם היו אומרים אין לנו והיו ישראל אומרים להם אתו ראינו נביאה פלוגת נימי החשך. ועל זה היו אומרים המלאכים אם היו רוצים ישראל להחזיק בהם היו מחזיקים אלו. והיו שאינו אלא שאלה לשעה והיו משאלים להם. נמלא שלשני הטעמים גם יחד החשך לא היה ראוי להם שניגלו כמו נשאר המכות ולכן שאל הקב"ה למלאכים אם המלאכים ראויים לנקוט נחשך. והמלאכים היו יכולים למחות ידיו כניכול שאינו מן הדיו ועל כן לא מרו את דברו וזה שנת להם וק"ל מלאמי כתוב.

ליקומים

ז שמו מצרים. כי לא ידעו כי יהיה ארבה לרוב ש"א ישראיר מאומה. גם מרוב זיוון לבם התגדמו כהרעה אשר מצאה אותם כי טוב יהיה באחריות. ולכן באחרית לא נקיים עצמם כי סר

פי"ד א נטה ידך על השמים. ויהי חושך וגו' וימש חושך כ"פ חושך כמ"ש בסוף הסי' ותחלה דורש הסיפא דקרא ואח"כ הרישא ששייך כאן וע"י ילקוט תהלים ק"ה. ו"א מרו. אם כפשוטו מלשון כי המרו את רוחו. וימרו על ים. והרי המצריים המרו והמרו. ואם

פירשו שהחושך לא המרה הוא מיותר מה מלמדנו ודורש ע"פ מדת ממעל בארמית מלשון אדנות ומרות על שהמצריים לא הורו באדנותו ומרותו וכן הוא בתנחומא ריש בא. וע"י ילקוט תהלים ק"ה. דבר אחר אמר הקב"ה. דורש דכאן כתוב שלח חושך ושמ כתוב ישלח כם משלחת מלאכי רעים בתהלים ע"ח ושמ לא כתוב חושך שבמקום חושך כתוב פסוק זה הרי שהחושך על ידי שליחות ומלאכים. וכמ"ש בגזירת עיריין פתגאם שכל מה שגזור נמלך כביכול במלאכים. ע' לעיל פר' י"ב ס"ד ושי"ג ומבואר. ובכל המשפטים העליונים יש מימינים ומשמאילים. אך במשפט החושך לא היה מימינים כלל כי החושך מתוקן לרשעים מראש הבריא. וכמ"ש ב"ר פ"ב במ"ד ריש פ"א וכמ"ש וימנע מרשעים אורם. מהו וכו' ויחשיך. מה מלמדנו במ"ש ויחשיך. וע"י המשל שהשליח הבין שכונת הארון לרעה על העבד והוסיף לו מכות. וכן עשו המלאכים שלוחי החושך למצרים ומרומז בתורה בכופל החושך. עבה

למה הדבר דומה לאדון שסרח עליו עבדו, אמר לאחד לך והפכה חמשים מגלביך. הלך והפכה מאה והוסיף לו משלו. כך הקדוש ברוך הוא יתעלה שלח חשך על המצריים והוסיף החשך משלו, הוי שלח חשך ויחשיך. וימש חשך, כמה היתה אותו חשך, רבותינו אמרו עבה כדינר היתה,

ישראל כדלקמן. לחי הודיעם מתחלה הדברים בטעמים כדי שלא יתקשו בה. והם הסכימו מיד ולא המרו דבריו של הקב"ה לומר עליהם זכות. ולא מרו ק"א על המלאכים שלא המרו דברו של הקב"ה. מיד הסכימו כולם כאחד. והא דלא כתוב ודו הביא חשך לדרוש הוא זכות דינו אפשר שלא רצה הקב"ה להזכיר שמו על הרעה שאינה באה על חטא המוכה. (מיד הסכימו כולן. דבכל המכות היו קצת קמרוג מפני הרשעים שבישראל. אבל בחושך שנגזר על הרשעים שימותו בימי אפלה, לכך הסכימו כולם ולא קמרוגו (מצאתי)). מהו שלח חשך ויחשיך. רבין הרשלח חשך פשיטא שהחשיך. למה הדבר דומה למלך כו'. לומר שלא יחשוב כי מה שהוסיף החשך על מאמר ה' דבר חטא הוא. לכן אכור שזה דומה למצוה להלקות עבדו החוטא כי המוסף יפיק רעון ומפרש לא מרו שלא נחשב מרוי מה שהוסיף החשך משלו. והוסיף החושך משלו הוי שלח חשך ויחשיך. מדבתיב ויחשיך מבנין הכבד הנוסף (רמ"ש). עבה כדינר כו' שהיה בו ממש. רפי' וימש לשון היות ממש (כדפרש"י ע"ש) [וכן ימשינו חושך איוב (כ)]. וענין

מתנות כהונה

ז הכי נקטין חזק מאד זה רוח מערבית. (הארבה וגו' נקטין). פי"ד א ע"ש שלא קבלו המלאכים. במרות. ולא מרו פירוש לטון אלנים ושררה. מגלביך. מכת הלענה.

חידושי הרד"ל

ז נקבוץ ונמלח מהם חביות כע"ל. ידמסוים אחים ובחביות מלוחות. פי"ד א עבה כדינר. והו שיעור ממשות (ועי' הל"ן ג"ה) כשהיה אם נשתיר בו כדינר זהב הוי שיעורו וכשהיו חביות מלוחות זהב. כו כעובי דינר זהב.

שמו המצריים. לפי שלא היה להם מה לאכול שהמכות כולם נפלו בדבר ובכבוד. וירק ועשב השדה אכל הארבה. והאילות נשברו בכרד. נקבוץ ונמלא מהם חביות. יש מניחים נקבוץ ונמלח מהם חביות וכמו שמסוים ובחביות מלוחות פרחו.

מהו לא נשאר ארבה אחר. נראה או דכאן מיותר תיבת מהו. או לעיל מיותר תיבת מהו וכך צ"ל לעיל והפך ה' רוח ים וגו' לא נשאר כו' ודו"ק. ויחזק ה' את לב פרעה. לפי הנראה הוא מיותר ואפשר שכונת המדרש לומר שעי"י שפרחו גם המלוחים נתחוק לבו כי חשב כי אולי הארבה אחיזת עינים היה כי לא היה ראוי שהמתים יפרחו.

פי"ד א הדא הוא דכתיב שלח חשך כו'. מושם דבעי לפרש וימש שהיה בו ממש. מייתי סייעתא מרבתיב שלח חשך דמשמע שהיה חשך שיש בו ממש שלח עליהם. לא הסר אור המאורות לבד. כי על העדר לא יפול שליחות. וכיון דמייתי ליה לקרא מפרש ליה אנב אורחיה. ע"ש שלא קבלו במרות כו'. דאי על החשך שלא המיר דברו של הקב"ה ק"א מאי ולא מרו לשון רבים. לזה דרשוהו מלשון מרות ושלטנות וחזרו על המצריים שלא קבלו דבר ה' ולא השליטוהו עליהם לקיימם בא עליהם החשך. וה"ה שכל המכות באו עליהם על שלא קבלו דברו ה'. אלא מפני שהמשורר הקדים כאן מכת החשך כתב טעם זה בראשונה.

(אמר הקדוש ברוך הוא למלאכים כו'. שמפני שכל המכות באו עליהם על חטאתם כפי מדתם כדלעיל. אבל החשך לא בא עליהם על חטא אלא מפני שלא יראו במינות פושעי ישראל כדלקמן. לחי הודיעם מתחלה הדברים בטעמים כדי שלא יתקשו בה. והם הסכימו מיד ולא המרו דבריו של הקב"ה לומר עליהם זכות. ולא מרו ק"א על המלאכים שלא המרו דברו של הקב"ה. מיד הסכימו כולם כאחד. והא דלא כתוב ודו הביא חשך לדרוש הוא זכות דינו אפשר שלא רצה הקב"ה להזכיר שמו על הרעה שאינה באה על חטא המוכה. (מיד הסכימו כולן. דבכל המכות היו קצת קמרוג מפני הרשעים שבישראל. אבל בחושך שנגזר על הרשעים שימותו בימי אפלה, לכך הסכימו כולם ולא קמרוגו (מצאתי)). מהו שלח חשך ויחשיך. רבין הרשלח חשך פשיטא שהחשיך. למה הדבר דומה למלך כו'. לומר שלא יחשוב כי מה שהוסיף החשך על מאמר ה' דבר חטא הוא. לכן אכור שזה דומה למצוה להלקות עבדו החוטא כי המוסף יפיק רעון ומפרש לא מרו שלא נחשב מרוי מה שהוסיף החשך משלו. והוסיף החושך משלו הוי שלח חשך ויחשיך. מדבתיב ויחשיך מבנין הכבד הנוסף (רמ"ש). עבה כדינר כו' שהיה בו ממש. רפי' וימש לשון היות ממש (כדפרש"י ע"ש) [וכן ימשינו חושך איוב (כ)]. וענין

למה הדבר דומה לאדון שסרח עליו עבדו, אמר לאחד לך והפכה חמשים מגלביך. הלך והפכה מאה והוסיף לו משלו. כך הקדוש ברוך הוא יתעלה שלח חשך על המצריים והוסיף החשך משלו, הוי שלח חשך ויחשיך. וימש חשך, כמה היתה אותו חשך, רבותינו אמרו עבה כדינר היתה,

ישראל כדלקמן. לחי הודיעם מתחלה הדברים בטעמים כדי שלא יתקשו בה. והם הסכימו מיד ולא המרו דבריו של הקב"ה לומר עליהם זכות. ולא מרו ק"א על המלאכים שלא המרו דברו של הקב"ה. מיד הסכימו כולם כאחד. והא דלא כתוב ודו הביא חשך לדרוש הוא זכות דינו אפשר שלא רצה הקב"ה להזכיר שמו על הרעה שאינה באה על חטא המוכה. (מיד הסכימו כולן. דבכל המכות היו קצת קמרוג מפני הרשעים שבישראל. אבל בחושך שנגזר על הרשעים שימותו בימי אפלה, לכך הסכימו כולם ולא קמרוגו (מצאתי)). מהו שלח חשך ויחשיך. רבין הרשלח חשך פשיטא שהחשיך. למה הדבר דומה למלך כו'. לומר שלא יחשוב כי מה שהוסיף החשך על מאמר ה' דבר חטא הוא. לכן אכור שזה דומה למצוה להלקות עבדו החוטא כי המוסף יפיק רעון ומפרש לא מרו שלא נחשב מרוי מה שהוסיף החשך משלו. והוסיף החושך משלו הוי שלח חשך ויחשיך. מדבתיב ויחשיך מבנין הכבד הנוסף (רמ"ש). עבה כדינר כו' שהיה בו ממש. רפי' וימש לשון היות ממש (כדפרש"י ע"ש) [וכן ימשינו חושך איוב (כ)]. וענין

מסורת המדרש

ח תמומה לן סימן ב' כ"ע. מדרש חבלים ממנו י"ח. ילקוט שמואל ב' רמז ק"ס. ט ב"ר פ"ג. ויק"ר פ"ו. גמ"ר ר"ש פ"א. תמומה אמר סימן ב'. פסקתא דרבי כהנא ספקא ט'. ילקוט נמנכר רמז מ"ט. ילקוט יחזקאל רמז ט"ב. ילקוט חבלים רמז מ"ט. ימכלתא ר"ש פרשה נשלת. מרגס יונתן פסוק כ"ג.

אמרי יושר

ב ר' יהודה אומר מחשך של מעלה. שהיה שינוי באורות ליה צוה לבשה נסה ירך על השמים כי היה החשך מלמעלה.

באור מהר"פ

פי"ד ב חזקיה אמר. אינו חולק אלא פירושי קא מפרש לדברי רבי יהודה בר' דאלי"כ הא בב"ר פ"ג אמר דכולא מילתא רבי יהודה אמר ולא הוזכר שם חזקיה כלל.

נחמד למראה

שי"ד לעמוד הבא

ג מהו חושך אפלה. אמר ר' אבדימי רמון חיפה אותו חשך כפול ומכופל היה. נפרט הומוס כח רש"י ז"ל על פסוק וימש חשך ח"ל. ומדרש אגדה פתחו לשון ממשש נלכדים לשון כפול ומכופל וענ עד שהיה בו ממשש עכ"ל. ולמראה קשה על דברי רש"י שכתב כפול ומכופל על וענ וגם על ר' אבדימי יקשה על שהכפל לומר כפול ומכופל כי די היה לו לומר אימו חשך כפול ומו

דיקוטים

עפ"י ישרנו בביר פ"ח אות ב מוכן הכונה מה שכל מדות המשפס הישר והצדק. הכינוי שהמצרים ראוים המה לפי מעשיהם הרעים שהבא עליהם הפרענות הזאת. ומיורו היתב ויחשך" הוסיפו עוד אומץ לחזק העיור. שבפרענות הזאת התנהגו הכיכול מדרתו ית עם המצרים הרשעים שלא כפי הרגל. כי לפי מדת טובו ית. יצויר אשר חביר יתגהו משפטו הצדק עם הושיעים. לחשוך למטה מעונם (עזרא ב' י"ט) ויענישם בפתות מחובת פשעם. ובאן חממה טובד פשעם תיחח כביכול מדת רינו הצדק. להענישם כשורת הרין שלמה כפי כל מרתה עד שמדת החשך שהותה ראויה להב. מדרדה להם כסאה שלמה ומלאה בלו כל פתת נרעין למטה מכדי רשעתם ישלחי ומצוי המדה הוא כמו חוספה משלח. יותר מבשעור הראוי והרגיל במדת שולחו ית דברו והתעורר

כדינר. נרגש במשמוש היד ודמיון הדינו צ"ע. ב ישת חושך. תנחומא כאן כל הענין סי"ב וז"ל המדרש תהלים י"ח ישת חושך סתרו מהיכן היה החושך על מצרים מן החושך שבמצרים ישת חושך היה חושך של סתרו וע"כ כתוב נטה ירך על השמים וכמ"ש יושב בסתר עליון. שע"פ מדת ממעל ודרך יקצרה כאלו כתוב ישת חושך מחושך מסתרו. ארץ עיפתה. ובפסוק הקודם בטרם אלך ולא אשוב אל ארץ חושך. ארץ עיפתה כמו אופל וגו'. אל ארץ חושך הוא הגיהנם והשאל והצלמות. ומ"ש ארץ עיפתה הוא מצרים שהיה שם החושך כמו בגיהנם. ומ"ש עיפתה פי' אל כופל החושך בתורה כנ"ל סי"א ובסי"ג. כפול ת"א עיף. ויותר נראה שמ"ש אל ארץ חושך שאיוב היה דר במצרים כמ"ש לעיל פר' י"ב סי"ב וזה מ"ש בטרם אלך ולא אשוב אל ארץ חושך שכבר היה שם ולא ישוב שם וקראה ארץ חושך על שם מכות החושך מחושך של צלמות ולא סדרים. אור שלה. פי' שכל הצלחתה וחכמתה הכל מתוך החושך שהיה במחשך מעשיהם ע"י כישוף. ומלאכי חבלה ושרים ולהט כמ"ש לעיל פ"ט סי' י"ד וע' ב"ר סוף פ' כ"א שהם מהגיהנם. על כן החושך נכון ומתוקן להם. הובלתו כתיב. הובלתו רשעים לגיהנם כ"ה בב"ר ריש פ' ל"ג ויק"ר ריש פר' כ"ז במ"ד ריש פ"א. ג חושך למה הביא. תד"א פי"ז תנחומא וארא סי' י"ד וילקוט וארא. וע' שי"ר פסוק התאנה. פסיקתא רבתי פ' ט"ו סי' י"א. שיהיו קוברין. שיהיו

שנאמר וימש חשך, שהיה בו

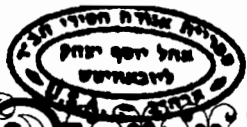
ממשש

ב וי. נב) ויט משה את ירו על השמים ויהי חשך אפלה. מהיכן היה החשך ההוא, ר' יהודה ור' נחמיה, ר' יהודה אומר מחשך של מעלה שנאמר (שם יח יב) ישת חשך סתרו סביבותיו סתנו. ר' נחמיה אומר מחשך של גיהנם שנאמר (איוב י כב) ארץ עפיתה כמו אפל צלמות ולא סדרים וגו'. אוי לו לבית שחלונותיו פתוחין לתוף חשך, שנאמר (שם) ותפע כמו אפל, אור שלח מתוף חשך. וכן הוא אומר (יחזקאל לא טו) כביום ודתו שאלה האבלתי פסתי עליו את תהום. הובלתי כתיב, ר' יהודה בר רבי אומר, במה הרשעים מתכסים בגיהנם, בחשך. חזקיה אומר, הגיגית הזו במה מכסין אותה, בכלי חרס מנה וכה, כשם שהיא של חרס כף מכסין אותה בכלי חרס, כף הרשעים שנאמר (ישעיה כט) והיה במחשך מעשיהם. לפיכך הקדוש ברוך הוא מכסה עליהם את התהום שהוא חשך שנאמר (בראשית א ב) וחשך על פני תהום, זה גיהנם. הוי אומר חשך שבא על המצרים מתוף גיהנם ה"ה.

ג חשך למה הביא עליהן, יתברך שמו של הקדוש ברוך הוא, שאין לפניו משוא פנים, והוא חוקר לב ובוחרן פליות. לפי שהיו פושעים בישראל שהיה להן פטרונין מן המצריים, והיה להן שם עשר וכבוד ולא היו רוצים לצאת. אמר הקדוש ברוך הוא אם אביא עליהן מכה בפרהסיא וימותו יאמרו המצריים, כשם שעבר עלינו כף עבר עליהן.

לפיכך הביא על המצריים את החשך שלשה ימים כדי שיהיו קוברין מתייהם ולא מתנות כהונה חידושי הרש"ש אשר שמה המאורות וחצצה בינם לאיור מצרים שלא תנצץ כצ"ל וכ"ה בד"ה. הובלתי כתיב. הן בקרא שלפינו כתיב

הממשות פי הרמב"ן כי לא היה החשך הזה אפסת אור השמש ששקע שמשם והיה כמו לילה. אבל היה אר עב מאד שירד מן השמים מורגש שהיה בו ממש כאשר הוא לפעמים בים אוקיינוס כמו שהעיר הראב"ע. ואמר עכה כדעיר זהב. זהו שיעור ממשות. ועיין חולין נ"ה בסחול אם נשתתיר בו כדינו זהב הוי שור. ב מהיכן היה אותו חשך. כיון דאין חשך זה אפסת האור דאלא חשך ממשי כדלעיל הכרח שנתהוה מאיזה דבר. כי לא יתכן שנברא מהעדר. כי אחר הבראה אין כל חדש תחת השמש. ר' יהודה ור' נחמיה בו. ר"י סובר שלחיות חטא המצריים היה בכבודו יתברך שמאנו לענות מפניו ולתת לו תודה כי הוא הוא המשיח בעולמו. ומאחר שמה מראות עיניהם ולבם מהשכל ראוי שישבו בחשך מחשך של מעלה. ור"י סבר ליה שמפני שציערו לישראל כי לכן בא עליהם חשך מניהם. ור"ל שכמו שהגיהנם מפרק ונפרע ככה בא החשך על צד העונש ליפרע מרה כנגד מרה (כלי חמדה). מחשך של מעלה. כדכתיב ויט משה את ירו על השמים. ר' נחמיה אומר מחשך גיהנם. מדרכתיב והי חשך אפילה ומצאנוהו בשל גיהנם דכתיב ותופע כמו אופל. אוי לו לבית שחלונותיו. שצריך שתכנס בהן אורה. פתוחין לתוף חשך. שהכנס יותר חשך בהן. וכן גיהנם מלבד החשך שבתוכו פתוח לחשך. שהתהום מכסה על פיו כדמפרש הבא. וז"ש ותופע כמו אופל. פי' האור שהיה ראוי ליכנס לה הוא מתוך חשך כלומר שלא נכנס רק חשך. הובלתי כתיב. פי' הכאתו לרשע כדי לכסות עליו את התהום. וע' בב"ר פ' ל"ג. הוי אומר חשך שהביא בו. רבי היכי הרשעים מתכסים בגיהנם משום מין במינו. מסתברא שכן היה חשך המצרים. דהשתא הוי מין במינו. ג את החשך נ'

הוצאת יהוהכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י היים תשס"ט

ספר

חכמת שלמה

המיוחס אל

שלמה בן דוד מלך ישראל

והרמב"ן בהקדמתו לפי התורה

קראו בשם

חכמתא רבתא דשלמה מלכא

זהו

מלא חכמה ודעת אלקים ממשל משלים לפאר
את החכמה העליונה, ולקח נפשות בחכמתו
לקרבן לתורה ויראה ה'.

עם סידום ומספיק המלוקט מהציאור הגדול
שציאור המעמיק ללה"ק צעל רוח חן.

קעניגסבערג

נדפס ע"י השוחפים ר' טוביהו הכהן אפרהי
ור' יוסף בעקקער הי"ו.

הבמת סרשה ז שלמה כד

7

ז' [א] כי משפטך גדולים ואין ספורות למו על כן השתוללו אנשים לא למרום היטב: [ב] כי רשעים אשר יזמו להחזיק בעם קדוש אסרו באסורי אפלה ויכלאו באורד לילה התחבאו בבתיהם כנסים: כמסתחריים מעיני ה': [ג] ויאמרו להסתר עם אגרות פשעיהם ולהשכת חחת מסך החשך. וישומו ויבהלו מאד ויהדרו מחטונות ורות: [ד] כי המחבא אשר נחבאו בו לא שמרתם לכטח. אך קילוח שונות וזמו סביבותיהם להפחדם ומלאכים רעים וועפי פנים נראו למו: [ה] האש לא עצרה כח להאיר להם. ונגה כל ביכבי אור לא יהיו משואח ליל זה: אבל

זה חזר לאיש הכפוי עוצה (וצל"ח אונדאנקצארכ) ומקורו מונג'לת אציגיל כשמו כן הוא נבל שמו ונגלה עמו (שמואל א' כ"ה) שכפר בטובת דוד וקראו עבד המתפזר על אדניו, והודיע המלך ע"ה שעל ידי שנמס המן עם הנץ החמה, למד לדורות, כי תקוח איש כזה, שיחשבו שהוא נכפו, וכנגע יצולע מומנו, כקרח שקיי עם המורק, ולעת יחס נגר כמים, ולא ישאל מאומה, וכמו כן המן שנמס ונמק למאמרי קוס ממתחם להודות לה' על כינו ועל חסרו, והס כפויי עוצה, ולכך תקוחם להנך, חאבד:

ס' ז' [א] כי משפטך וגו'. עתה ימל לבאר יחר המכות, כמו חשך ומכות זכורות וטניעת היס, שנאו על מלרים וקבנ', ואמר כי על אשר לא למדו ולא הבינו משפטי השם הנפלאים, ע"כ השתוללו והשחנעו, צבוא עליהם לרה גמול פשעם, ולא יכלו להתגמס ולהנלל ממנוקח'. השתוללו כמו (תהלים ע"ז) אשתוללו אצירי לב. [ב] אשר יזמו להחזיק צעם קדוש. רטנו, כי המכות האלה צאו עליהם, צעצור הכמישם שהאדם נצא צלם, ושנמר השם צורע ישראל להיות לו לעם קדוש, וכמ"ס משה לפרעה בני זכורי ישראל, ולא הודה עד שהרג השם צו זכורו, וכמו שיס'. באורד לילה. קראו כן, לפי שמשך ג' ימים וג' לילות לרופים, והיה מדה כנגד מדה, הם רצו להחזיק בישראל ולמשול עליהם כעל עבדים, ונהפוך, כי נכנעו, והתחצלו להסתחר צנושת וכלימה מעיני השם, בחוד חשכת הלילה: [ג] וישומו ויבהלו מאד וגו'. לא כאשר רצו, שיצנו צמחשך צמוסה והשקס, כי סתו ונבהלו, מתמונות וקולות שונות, אשר נראה לנו צמחשך החשך והאפלה, ויחכן כי גם זה כוונת הכתוב שם ולא קמו איש מתפתיו וגו': ומתרו המערכשים לדעת סצח מניעת קימתם ואם האדים וקיעורים העצו את האויר עד לא יוכלו קוס, הלא כנגע יעומו מאשיסת רוח הנשימה, (וע"ס ח"ש הרלנ"ג ויאננו שיה לי): ולפי דברי המלך

[ו] אכל להבות מלואי פחד עליו ויראו להם ויהיו ממראות אלה אשר לא ראו עד מה יהיו עיני רעים בעיניהם כמאשר הם: [ז] או ירדה תעתיעו להטיהם ונאור חכמתם נכלמה: [ח] כי אשר התפארו להסיר מנכה רוח כחתה ופחד תחו נכ המה מפחד העלולים: [ט] ומלכוד כי פהרו מבלהות אלה. חרדו לרגעים מפגש חיות ומקול פחנים ומפחד נעים: [י] כאמורם גם אור היום חרדנו לראות אשר לא ישבית העולם: [יא] כי הרשעה מבעתה את בעליה ופיה ירשיענה ואשר יהיו העיני ידרוש רעה לנפשו: [יב] כי הפחד און הדב כי אם קשר מחשבות המתפרצים על הדעת: [יג] וכפי אשר ימעט נהם בקרבו כן ירבה וכאחרית לא יבין בעליו מה הגדול שיציקחו: [יד] וכן אלה הינעים מתרדמת לילה כמד מאד אשר יצא מירכתי שאול לא יכיר

העלך ע"ם צקלמו הטלונס, כי מדות הנשבו ופחדו ופלו כל כל ימי החסד, ונחשוניות ומחלכיל רעים שדענו להם, ילא נכס וחסד כהס, עד אשר לא יכלו עוד לנוע ומקומם הובדל לזה ופחד, וגם יתכן שגזם כיון לזיו ע"ם (הכלים ע"ם ו"ט) וישלם גם וגו' ולזה השלמת ונלכזי רעים: [ו] ויהי עוד רעים, החזונות הנדלות להם נחשבו להם רעים ומשוכנים יותר ואלה הם נעלם: [ח] כי אשר התפארו וגו'. כי חננו הסדעונים, שהם מושלים בכל החיכים, ויודעים שפחחם לגרש וכן הפולים הנדמים לזיונות, כל תחמה ופחד, ועתה נזכרה החסד נגד הפחד גם על הסדעונים למען החיולל להם, ולכלים גזית חכונתם, וגם כנה מהו הפחד העלולים: [ט] חרדו לרגעים. שכלל רגע חרדו כן יפגשו גם חיות רעות ייסרו לזדונם, או ינכרו שהנים, ולא ינכרו להונט מהעדר הבלות וכפ התניעה: [י] שאמנם, כלומר, כי ע"כ יפחדו וימתו מכל דבר, שהנינס שהכל הוא ע"ד פלא, ולא נדרכי בטבע, וע"כ יתנבאו על עלום לרעה כאשר יאמר: [יא] כי הכסעה וגו'. כבוא יום הפקודה להשע, ומלחיותו כדור רעות הרשעים עמום חרשית ותנעית אם נענייה, בלארם אליו זכור את חכר הרשעה, ונה דע ומר עשית, ועתה הפא חמשפט, ותעיר בקרבו קשר ונחשבות להספידו, ואת דוחו ננוקב גדולה, וע"י כן דורש ומתנבא כל כל היום רק רע לנפשו: [יב] הנהפתי על הדעת. כי הדעת והשכל הן כן מקור מנחת האדם, ונחשבותיו ינהילו כל היום, וינבדו על הדעת וכמו שאנוה הכחוז והרשעים כים נגדו וגו': [יג] וכפי וגו'. כפי נעט הנחמה, כן יכנה הפחד יותר יותר: [יד] וכן אלה. דוגמת הפחד הזה נפל על הווריים שחשכס: נכלים

הכמת פדשהויו שלמה כה

יכלו שאהו: [טו] נכבליים ממראות שעירים ומחעלפים ממעוקח רוחם
 הקושרת עליהם קשר כי פחד פתאום ושואה לא ידעו אחוחם:
 [טז] לכן כל הנלכד בו הושב במשמר ואסר בסהר וברזל אץ:
 [יז] כי אם היה חורש או רועה או עובד השרה ביגיע כפו וחמיטהו
 זאת ישב חתהו ולא מש ממקומו: [יח] כי היו כלם כאסורים
 בחבלי אפלה אם נשבה רוח אם צפרים מצפצפים נחנו קול
 בין עצי עכות או המו שטף מים נוהלים: [יט] או רעשו אבינם
 נופלים או ירעון בהמות צוהלות ולא ראו או שאנו חיות רעות
 וקשות או שאון יצא מבין ההרים מפחד כל אלה התעלפו:
 [כ] כי מאור זורח האורה הארץ כלה ומלאה אדם עושים
 מלאכתם ואין מעצור: [כא] ולא היו כי אם אלה הנשאים
 כבד לילה הנטוי עליהם אשר היה לו חבנית אפל ויהיו הם
 יחר למשא עליהם מאשר הכבד עליהם האופל:
 L

יה [א] ולכל קדושיך היה אור גדול והם שמעו את קולם
 ופניהם לא ראו ויהו מאושרים בעיניהם כי
 נמלטו

[טו] ונכבליים. כלומר התקצנו שתי הצדות יחד, נכבליים משעירים
 ורוחת רעות, וגם ממזוקות רוחם כמו שפי': [יח] חס נשבה
 רוח וגו'. שעל הכוז הם קולות נצנים לשונפיהם. עכ"ל המלריי
 צווחתח' פחדו והתעלפו גם מאלה ולצדך (ויקרא כ"ו ל"ו) וכדף
 אחס קול עלה נדף: [יט] צהיות ליהלות. (ירמיה ל"א י"א) ותהלה
 כאזכרים צל"א (וויצריך): [כ] כי מאור זורח האורה. ועל כן
 היו הנהגות נשמקית ורעות ציעדים ונמדכרות והאץ מלאה חס
 עובדים עבודתם צנית וצדה ואין מעצור להם: [כא] ולא היו
 וגו'. רק המלריים לצד נדונו לשאת עול כוזב לילה ואופל הנפוי
 עליהם ע"ד פלא: ויהיו הם. לאשר נפל עליהם שחד פתאום, היו
 למשא כל עונם, ותכבד להם הלכה הזאת, יחר ונרת המשך
 והאפלה:

פי' יה [א] ולכל קדושיך וגו'. כעדות הכתוב ולכל בני ישראל היה
 אור צוושנותם (שמות כ"ו כ"ג) ופי' אף צוושנות המלרי'
 עתהם שהיה שם ישראל, וזה שאמר הם המלריים שמעו את קולם
 שז' ישראל מדברים אים אל אחיו ופניהם לא ראו מפני האפלה,
 כוונת ח"ל, שנבלשת ימי האפלה היה ישראל נכנס לצינו של
 יוצרי ורואה כלי כסף וכלי זהב וכו' צדקן נושן לא נאמר אלא
 צוושנות' שזכל עוקום וכו': צענייהם. צעני המלריים היו לעם
 מאושר

שיל"ת

ספר

תורת משה

על התורה

השלם והמפואר

שמות

מרבינו משה סופר זצוק"ל
בעל שו"ת וחיידושי "חתם סופר"

יצא לאור במהדורה חדשה מושלמת ומפוארת
על ידי מכון להוצאת ספרים וחקר כתבי יד
ע"ש החתם סופר ז"ל
עיה"ק ירושלים תובב"א

מהדורת נוסענצווייז

תורת

פ"י יד - בא

משה

קמ

[לה - לו]

פרעה תמה אך
זשה שכנה
גליהם יען
שאיום נמולם

מלאה כל טוב כדכתיב (יואל ב ג) כגן
עדן הארץ לפניו, אם כן היה צריך וגם
היה יכול לשלוח הרבה והרבה יותר
משל פרעה, שאותו של פרעה בא אחר
הברד וכבר נחרב רוב המדינה, ולא היה
לו לאכול אלא מה שהשאיר הברד, ולא
היה יכול ולא צריך לשלוח אלא לפי
שיעור וערך ההוא, ולפי אותו שיעור
וערך לא היה אחריו כמוהו אפילו של
יואל, ומכל מקום ברבוי העצום היה של
יואל הרבה ממנו.

בטבע. אבל במצרים לא היה צריך לזה
כי מבואר שהוא בהשגחה נפלאה, כי אי
אפשר בשום אופן שיבוא ארבה אחר
ברד כי הארבה בא בימי יובש ולא
במקומות לחים, ומצרים מדינה לחה
מאד וזמן ברד לחה מאד, אשר הותיר
הברד אכל הארבה, אע"פ שהיה כלול
מינים הרבה ביחד מכל מקום היה לפלא.

והעתידו לה' אלקיכם ויסר מעלי רק
את המות הזה. (י ז)

בתחילה ביקש
החמים על
הסרת הארבה,
ואח"כ יבקש
שלא יכבד לבו

יש לדקדק לשון רק את המות הזה.
יש לפרש כי עתה בשעת המכה
נכנע לבו, והרגיש כי בסר המכה בא
עליו כחולי נכפה הכופה אותו להכביד
לבו על כרחו, והיה לו לבקש רחמים
שיסיר מעליו החולי ההוא. אמנם אמרו
חכז"ל במסכת תענית (ח ע"ב) אין לבקש
רחמים על שני דברים, שנאמר (עזרא ח
כג) ונצומה וגו' על זאת, מכלל דאיכא
אחריתי, והכא היו ב' צרות, אחד הארבה
ואחד הכבדת לבו, לכן אמר ויסר מעלי
רק את המות הזה של ארבה, ואחר כך
יבקש על האחרת.

ואחריו לא יהיה בן. (י ד)

ואותו של יואל וכו' כדאיתא בפירוש
רש"י נט. נראה לפרש כי דרך
הארבה לבא כל המינים יחד חסיל וילק
וגזם, וכל הכולל נקרא ארבה, אע"פ
שהם הרבה מינים כלולים יחד, בשם
ארבה יקרא, וכן היה במצרים ארבה
כלול מכל המינים כמבואר בתהלים (עח
מו, ושם קה לד), וזהו מין ארבה אחד
אע"פ שכלול מינים הרבה. אך בימי יואל
היה פלא שמתחלה לא בא אלא גזם
לבד ואכל ושבע, ואשר הותיר הגזם בא
אחריו הילק, ואשר הותיר זו בא אחריו
מין אחר, כל המינים באו זה אחר זה,
כשנשבע זה והותיר בא אחר אחריו,
וזה נראה כשלוחי ההשגחה יתברך ולא

במצרים היה
הארבה כלול
ממינים הרבה,
והחידוש היה
שבא במצרים
אחר הברד שהיה
מקום לח וזמן
לחות, ובכיו יואל
היה החידוש
שבאו המינים זה
אחר זה

רבה של פרעה
א אחר הברד,
לפי שיעור מה
יהיה לו לאכול
א היה אחריו
מזהו, וארבה
ל יואל היה רב
מנו כי בא על
הן מלאה כל
ב

ויהי חשך.

(י בא)

ובמדרש (שמות רבה יד א) מביא זהו
שאמר הכתוב (תהלים קה כח)

במכת חשך היו
יבולים ישראל
לבוה בלי
מלחמה. אלא
ששמרו על
השבועה שלא
לילך בלי השנה
פרעה

נט. דאה בהערה הקודמת, ויעוין ברמב"ן שם שמתמה כי כתוב בפירוש בתהלים (עח מו) ויהן
לחסיל יבולם, וכתוב (שם קה לד) וילק ואין מספר. (מזן ההתעוררות תשובה). ס. וכן איתא
בזאל (ב ב) "כמוהו לא נהיה מן העולם", וברש"י: "לבוא כל המינים הללו זה אחר זה". (מזן
ההתעוררות תשובה). וכן הוא לשון הפסוק (שם א ד): "יתר הגזם אכל הארבה ויתר הארבה אכל
הילק ויתר הילק אכל החסיל".

שלח חשך ויחשיך ולא מרו את דברו. יש לפרש שבספר חכמת שלמה רבתי ס"א (פרשה יז) כתוב שהיו גם כן מראות מבהילות נראים למצרים, וגם פשוט שהיו יושבים גם כן בסכנה עצומה, כי היה ביד ישראל להרוג אותם וליקח ממונם ולילך, רק שמרו מצות ה' ולא עברו על השבועה שלא לילך בלי רשות פרעה ס"ב. וזה מרומז בפסוק הנ"ל שלח חשך ויחשיך, ואז נקל היה להם מאוד לצאת משם, והיו יכולים ישראל לברוח בלי מלחמה ודבר מה, אבל ולא מרו את דבריו, ולא מרו ישראל דברו שנשבעו על כך ולא עברו על שבועה, כי לא ברחו אז ממצרים ס"ג.

וַיִּלְכָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה אֹרֶךְ כְּמוֹ שְׁבַע יָמִים.

(י כג)

זה היה נס נפלא, העולם חשך בעד המצרים והאיר לישראל. יש להקשות מה צורך לנס הזה, הלא יכול להכות את מצרים בסנורים ולהכהות עיניהם, ולא יחשך אור עולם. ונראה לפרש כי העיור מרויח בשאר חושיו, כי היניקה הראוי

העיור מרויח בשאר חושיו, אך המצרים ישבו בחושך ועיניהם פקוחות וע"י זה הפסידו בכל החושים

להמשיך להעין נמשכת לשאר חושים, אבל היושב בחשך ועיניו פקוחות הרי כח הראות משמש אלא שאין האויר מאיר לו, ואדרבה מוציא כח ראותו הרבה על ידי שיושב בחשך ועיניו מצפים לראות, נמצא אינו רואה וגם חושיו אינם מרויחים אדרבה מפסידים.

ועל כן אמרו חז"ל (ביצה לב ע"ב) המצפה על שולחן אחרים עולם חשך בעדו, נהי שהבעל בית נהנה מיגיע כפו, מכל מקום המצפה על שולחנו מרויח בשארי חושיו שעוסק בתורתו בלי דאגה ובלבול ס"ד, והרי הוא כסומא מה שהפסיד בסתימת עיניו מרויח בשארי חושיו, כך סלקא דעתך אמינא, קא משמע לן דהצפוי על שולחן אחרים גופא מחליש חושיו, וכאלו עולם חשך בעדו ועיניו פקוחות, דמפסיד בשני צדדים.

ואמרו חז"ל ס"ה בלתי אל המן עינינו (במדבר יא ו), מכאן שסומא אוכל ואינו שבע, פירוש כי הם טעמו כל מטעמים אבל למראות עיניהם לא ראו אלא מן ולא שבעה נפשם מזה,

ורמב"ן (שם) פי מתי ימטיר כ ולהג"ל הכל הו

לסומין שאוכלין וז מן. ובעקידת יצחק להם שתהיינה עיני יטעמו בו כל טעני הכפורים וכו"ל.

ושבעה בו, אבל נו המן. אמרו המשל סז. כלומר, שאינו פקוחות, דמפסיד המתחדשים אחרי רק מושאל אבל ו אפילה, כלומר כפו רש"י (פסוק כב ד"ה והב' שיחפשו ישר חשך בנס נפלא כ ולא מרו את דבריו רצו רז"ל במשל זה אחד מן החושים, כמו שאנו רואים ז (עין ח"א עמ' מ ד"ה כחשיכה כאורה ית הצא שפע לכל הו השכל על ידי זה. נתון בחשך ולא יר המוצא הראות אך לו יש לו פיזור נפי והרי הוא נמשל לכ נמשל לסומא כי א פרעה ועבדיו למען שבמכת החשך אכ החזיקו עליהם לשג שלח חשך ויחשיך מחשיך עליהם ועל ועל דרך ש

סא. ספר זה הזכירו הרמב"ן בהקדמתו לפירוש התורה: "וראיתי הספר המתורגם הנקרא חוכמתא רבתא דשלמה". הועתק ללשון הקודש ע"י המשכיל נה"ו שהדפיסו בברלין תק"מ בשם "חכמת שלמה", והודפס שנית בזאלקווא תקס"ה בהעלמות שם המעתיק הראשון, וכנראה שמהדורה זו היתה תח"י מרן. סב. כדאיתא בתרגום יונתן פרשת ויחי ובראשית נ (ה) וישבע יוסף את בני ישראל, ואומי יוסף וכו' דלא יצאו קודם זמנם, יעוין שם. (מרחן ההתעוררות השוכה). סג. מאמר זה בסגנון אחר נדפס בעה"ת עמ' נא ד"ה ויקרא מכת"י משנת תקס"ב. סד. דלא כבעל הבית שהוא מרבה נכסים ומרבה דאגה ואבות פ"ב מ"ז. סה. ביומא ועד ע"ב: "המאכילך מן במדבר וגו' למען ענותך ודברים ח סז, רבי אמי ורבי אסי, חד אמר אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו פת בסלו, וחד אמר אינו דומה מי שרואה ואוכל למי שאינו רואה ואוכל. מכאן רמז

תורת פ"י כג משה קיא
[לו]

ורמב"ן (שם) פירש עינינו מיחלים בבקר שאנו מצפים עליו ואיננו בטוח לנו
מתי ימטיר מן ואיננו בטוח לנו^ס. אם כן הוה כסומא שהעולם חשך
ולהנ"ל הכל הולך למקום אחד, בשביל בעדו^ס, וכנ"ל^{סח}.

לסומין שאוכלין ואין שבעין, ופירש רש"י שבאכילת המן טועם טעם כל המינים ואינו רואה אלא
מן. ובעקידת יצחק (שער עה) פירש ע"פ זה את הפסוק בלתי אל המן עינינו: "לומר שהוא קשה
להם שתהיינה עיניהם תלויות וכלות אל המן כל היום אם ירד אם לא ירד, או שכוננו שאפילו
יטעמו בו כל טעמים שבעולם הנה לא תשבע עין לראות, ושני העינים במסכת יומא פרק יום
הכפורים וכו'". **סו.** ברמב"ן: "שאפילו המזון אשר אנו חיים בו איננו בידינו שתהיה נפשנו דשנה
ושבעה בו, אבל נתאווה לו ונשא עינינו אליו בכל עת כי באולי יבא לנו, והנה אין כל בלתי תוחלת
המן. אמרו המשל הידוע (יומא שם), אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו פת בסלו".
סז. כלומר, שאינו כסומא שנסתמו עיניו, אלא הציפוי מחליש חושיו, וכאילו עולם חשך בעדו ועיניו
פקוחות, דמפסיד בשני צדדים. **סח.** ובליקוטי חבר בן חיים (ח"ב דף ו' ג) כתב בזה: "הנה
המתחדשים אחרי שנפלא בעיניהם להיות חשך למצרים ואור לישראל, יאמרו כי לשון חשך הוא
רק מושאל אבל באמת היתה מכת סנורים. והשיב עליהם מרן זצוק"ל, מאחר דכתיב ויהי חשך
אפילה, כלומר כפול, והיאך שייך לומר שהיה סנורים. אבל צריך לבאר, מאחר דלב' טעמים שכתב
רש"י (פסוק כב ד"ה ויהי) על מכת החשך, הא' שלא יראו מיתת רשעי ישראל שמתו בג' ימי אפילה,
והב' שיחפשו ישראל אחרי מטמניות שלהם, ולב' הטעמים היה די בסנורים ולמה הביא עליהם
חשך בנס נפלא כזה. וביאר זה מרן זצוק"ל בשנבאר מקרא בתהלים (קה כה) שלח חשך ויחשיך
ולא מרו את דבריו, הענין אמרו רז"ל (ביצה לב ע"ב) המצפה לשלחן אחרים עולם חשך בעדו, ומה
רצו רז"ל במשל זה, היה להם לדמותו לסומא. ואמנם ידוע כל אדם שנגעה בו יד ה' והחסיר ממנו
אחד מן החושים, מחמת חסרון זה השכל יעמוד אצל האיש המוכה בעורו וכו"ב יותר בתקפו,
כמו שאנו רואים אצל החרשים והעורים מדי יום יום. והיה מרגלא בפומיה דהגאון בעל הפלאה
(עיין ה"א עמ' מ ד"ה ותפקחנה, ובהערה שם), אשר סו"י ימי חייו חשך מאוד עיניו, והיה קורא על עצמו
כחשיכה כאורה ותהלים קלט יב, לומר מיעת שחשך מאוד עיניו שכלו אור בעדו, וזה יען מהמוח
תצא טפע לכל החמשה חושים, ואם אחד מהחושים יחסר ישאר הכח הזה על מבוועו ויחזק כח
השכל על ידי זה. אמנם זה רק באדם שחסר מאתו מאוד עיניו, אבל אם מי שיש לו מאוד עינים
נתון בחשך ולא יראה כל מאום, בכל זאת לא יוסיף שכלו כח, יען כי המוח ידיק השפעתו אל
המוצא הראות אך האויר אשר בו יזון העין הוא חסר. וזה אמרם. הנה העשיר מרוב הנכסים אשר
לו יש לו פיזור נפש ושכלו איננו בתקפו, אבל העני הזה שאין לו פיזור נפש מפאת חסרון נכסים
והרי הוא נמשל לסומא, מן הראוי שתהא חכמתו עצומה, ועל זה אמרו רז"ל כי באמת העני אינו
נמשל לסומא כי אם למי שהעולם חשך בעדו אבל חוש הראות יש לו. והנה הש"י הכביד לב
פרעה ועבדיו למען שית כל ה' מכות בקרבנו, ואמנם בכל מכה ומכה בא מורך יותר בלבם עד
שבמכת החשך אמרו רק צאנכם ובקרכם יוצג, ואילו היה המורת חשך מכת עורו עליהם כבר
החזיקו עליהם לשלחם מן הארץ כמו במכת בכורות, יען היה שכלם חזק הרבה יותר, וזהו שאמרו
שלח חשך ויחשיך ולא עורו, ואמר הטעם, כי העורו היה מאיר לשכלם, אבל החשך עוד היה
מחשיך עליהם ועל ידי כך ולא מרו את דברו ולא שלחו את ישראל עד לאחר כלות כל המכות,
ועל דרך שכתוב בכל המכות ולא שילח את בני ישראל כאשר דבר ה' אל משה.

ספר

**טוב דברך
על הגדה של פסח
ושיר השירים**

שחיבר ב"ק אדמו"ר הגאון המפורסם צדיק יסוד
עולם, נודע ביהודה וב ישראל גדול שמו בחסידותו
וענותנותו סדרתו ופרישותו, גדר גדר, ועומד
בפריק, לוחם מלחמת השם, מאור הגולה, בקש"ת

מוה"ר **שאול בראך זי"ע**
וצוקל"ה"ה

אב"ד דקה"י קאשוי יע"א

מלפנים אב"ד דקה"י קרא"י ומאנגענדארף יע"א

יצא לאור בעריכה מחודשת בשנת תשס"ט
עם הוספות מרובות שנלקטו מכל ספרי רבנו
זי"ע, וכעת יוצא לאור במהדורה חמישית

על ידי נכדי המחבר זצ"ל

שאול אלעזר ברודי נפתלי עבי ברודי
ירושלים בני ברק

שנת תשע"ח

וגלה המצות בשעה שאומרים ההגדה.

עֲבָדִים הָיִינוּ לְפָרְעָה בְּמִצְרַיִם, וַיּוֹצִיאֵנוּ יְהוָה

טוב דברך

74

עבדים היינו לפרעה במצרים וגו' (דברים ו' כ"א), במדרש פליאה בשעה שמכרו השבטים את יוסף אמר הקצ"ה חייכם שתאמרו עבדים היינו לפרעה. י"ל בהקדם לפרש הפסוק (מהלים ק"ה כ"ח) שלח חשך ויחשיך ולא מרו את דברו. עפ"י דליחת צוהר הק' (ויה"ח ויש) שנתחייבו לירד למצרים בשביל חטא מכירת יוסף. והנה כל ענין חטא מכירת יוסף הי"ה שנקמו נקמתם בשונא נפסם, ותקנו זה באופן נפלא, דהנה הי"ו במצרים רד"ו שנה וענו אותם בכל מיני יסורים, והיש לך שונא גדול מהם, ואעפ"י כ טרם נאחס ממצרים שהי"ה ג' ימים חושך שלא קמו איש מתחתיו, ובקל הי"ה לכל אחד מישראל להרוג את המצרי שונאו אשר עבד עמו בצרף, ואעפ"י כ עמדו בנסיון ולא נקמו מהם ורק בטחו בה' שהוא יעשה דין עני משפט אציונים. וזו החידוש שלא חשך ויחשיך והי"ו יכולים לעשות להמצרים כל מה שחפצים, ואפ"ה ולא מרו ישראל את דברו היינו שלא הרגו שונאיהם. וזו שאמר אחס מכרתם את יוסף ונקמתם ממנו, חייכם שתאמרו עבדים היינו לפרעה, כי שם תקנו את אשר קלקלתם, כי אז יהי"ה לאל ידכם לעשות עמהם רעה ולא תעשו.

כה) וַיּוֹצִיאֵנוּ ה' אֱלֹהֵינוּ מִשָּׁם בְּיַד חֲזָקָה וּבְיָד חֲזָקָה וּבְיָד חֲזָקָה (ג' י"ט) כתיב ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלך ולא ביד חזקה ושלחתי את ידי והבתי את מצרים. וכבר נתקשה רש"י בפירוש ולא ביד חזקה. וגם יקשה הסמירה שבסוף הפרשה (ו' א') אמר עתה תראה כי ביד חזקה ישלחם.

ו"ל דבספר אוהב ישראל (פר' מסעי) כתב שמ"צ מסעות היו כנגד שם מ"ב, ועל ידו הולאו הקדושה שנתפור בחטא אדם הראשון, וגרם לסילוק שכינה מעל הארץ, והם נתחזקו לפרסם גדולתו ית"ש ולהראות ליושבי תבל כי כל אלה עשתה ידו. ויש ג' ידות, יד הגדולה ויד החזקה ושניהם כתובים ביציאת מצרים (שמות ו' א') כי ביד חזקה ישלחם, וירא ישראל את יד הגדולה (שם י"ד ל"א). ועוד יש יד רמה הוא בצינה וכן אשר מורה על התרוממות מלכותו ית"ש שנתעלה על ידי מתן תורה לעמו ישראל. נמצא שע"י זרע ישראל נתפרסמו הג' ידות והם בגימטריא מ"ב, וזו שילאו בשם מ"ב עכמ"ד.

והנה הכתוב (שמות י"ד ט') מעיד שכבר צעת יציאת מצרים זכו ליד רמה [כדכתיב וכן"י יולאים ביד רמה]. ולריך

אֱלֹהֵינוּ מִשָּׁן הוֹצִיא תְּקוּדוֹ

לומר כיון שכבר ילאו (שם ג' י"ב) בהוליאך ל האלקים על ההר הזה והנה יד הגדולה הו איש חסידך החזקה כתיב אלל משו היד החזקה אשר ע ישראל, וא"ש שלא ית הגדולה ולא ביד חזו עמהם יד רמה ולא שאמר ושלחתי את יד שאמר הכתוב (מהלים רוממה ימין ה' נאד הי"ה גמר יו

ובזה יובן עמה מ ישלחם, שמשו לעם הזה ולמה זה ש ישלח איש אחר המ לו התשובה עמה לפרעה כי ביד חזקה מצרים בצינתך שהוא אוסיף לעשו

בו) ואילך לא הוצו אנו הו

☆

הס"ד דש"ס יהי'ה אמת, הנה ראיתי
מעשה אחד מת לו בן קטן בחור מופלא
מצני עליה, ולא רצה להתנחם עד שנדמה
לו בחלום כאלו הבן חי והגדיל והמיר דתו,
והי'ה האב צוקה ותולש בשערו על שינא
זה מחלניו, ושזב כשהקץ והי'ה רק חלום
יעוף התנחם שזכה שמת זכאי, וזכה
להתאבל על בן נדיק ולא על בן מומר, זה
המעשה ראיתי והיא אמת, הנה כן פי'
הש"ס שלפעמים מתו בניו קטנים בלי שום
חטא, רק שיזכה האב ויתאבל על אדם
כשר, ולא יגדלו הנערים ויתאבל על
מומרים עכל"ק השי"ך לעניינינו.

ולפ"י יפורש טובים היו חללי חרב מחללי
רעב, על דרך (עמוס ח' י"א) לא
רעב ללחם וכו' כי אם לשמוע דבר ה',
טובים היו חללי חרב היינו אם יהרגו,
מחללי רעב היינו משאם יכריחום לעוזב
הדת ח"ו שהוא רעב לשמוע דבר ה'.

חשך

קנט) ויחי חשך אפילה בכל ארץ
מוצרים שלשת ימים (שס"י
כ"ב), ואמרו חכ"ל והוצא ברש"י שששה
ימים הי'ה חשך, שלשה ימים חשך שלשה
ימים אפילה. וי"ל טעם לזה כי משה בקש
מפרעה שיתן רשות לישראל לילך דרך
שלשת ימים במדבר, ופרעה השיב הן רבים
עתה עם הארץ והשבתם אותם מסבלותם
(שס"ה ה' ה'), ופרש"י אחס משציתים אותם
מסבלותם הפקר גדול הוא זה, וטען פרעה
עצדו את ה' צארכ, ולפי שהי'ה מקפיד

על ציטול מלאכה שלשה ימים צהליכה
ושלשה ימים בחזרה, נענש בששה ימים
חושך והי'ו הכל צטלים ממלאכה.

ובענין זה נ"ל לפרש הפסוק (מהלים ק"ה
כ"ח) שלח חשך ויחשיך. וי"צ
דתיבת ויחשיך לכאורה כמיומרת. וי"ל על פי
מדרש רבה, הוצא ברש"י עה"פ ויהי חשך
אפילה שלשת ימים, שג' ימים לא ראו איש
את אחיו, ועוד ג' ימים אחרים הי'ה חושך
מכופל שלא קמו איש מתחתיו, ולפי זה
יפורש ויחשיך פירוש שהוסיף חושך, כדרך
הוא"ו שבא להוסיף בכל מקום. וגם נרמז
בתיבת ויחשיך דרשתם וי"ל שהי'ה ששה
ימים חושך, וזו ו' יחשיך.

קב) לא ראו איש את אחיו ולא קמו

איש מתחתיו שלשת ימים (שס
י"ב). יל"ד דתיבות את אחיו לכאורה
כמיומרתין, דדי אם יאמר לא ראו ולא קמו
איש מתחתיו שלשת ימים. וי"ל דהנה מאד
יפלא על שצג' ימים האחרונים לא יכלו
לקום או לישב, וכי בחושך אי אפשר לקום
או לישב, אולם בספר חבמות שלמה (ע"פ
רוח חן י"ז ד') מצואר שנשלחו למצרים מויקים
רבים ונוראים, וכשראו אותם במשך ימי
האפילה לא קמה עוד רוח באיש מרוב פחד,
ולא יכלו להתנועע ממקומם כלל. וזו שרמז
לא ראו איש את אחיו, דהיינו את אחיו לא
ראו, אבל ראו מראות מצהילות נוראות,
ועי"ו לא קמו איש מתחתיו וגו'.

קסא) ולכל

דרך הכתוב (דניאל
והורא עמי'ה
יפות (בראשית ז
החושך יוכל לר
ממקום האור
החושך, אבל ה
שרי אעפ"כ

וי"ל דכן הי'ה
ולמצרים ה
לישראל אור גם
שם חושך, וזו
צמושבחס, הכו
דהיינו שראו מח
שצדך הט

קסב) שלח

דו
שלא ידעו מצרים
את דברו ית', וי
ונקברו צג' ימי
שלא ידעו המנו

קסג) כחצות

ופרש"י כהחלק
(מהלים קכ"ד ג'),
שאין חלות שם
(ברכות ד'.) כמו

76 קבא) ולכל בני ישראל היה אור
 במושבותם (שס). י"ל על
 דרך הכחוש (דניאל ב' כ"ג) ידע מה בחשוכא
 ונהורא עמייה שרי, ופירש בספר פנים
 יפות (בראשית ד"ה ויהיו שניהם) שממקום
 החושך יוכל לראות למקום האור, אבל
 ממקום האור אינו יכול לראות לתוך
 החושך, אבל השי"ת אף שנהורא עמייה
 שרי אעפ"כ הוא רואה מה שבחושך.

וי"ל דכן היה במזרים שלישראל היה אור
 ולמזרים היה חושך, ואעפ"כ היה
 לישראל אור גם במקומות של מזרים שהיה
 שם חושך, וזו ולכל בני ישראל היה אור
 במושבתם, הכוונה במושבותם של מזרים
 דהיינו שראו מתוך האור לתוך החושך, מה
 שבדרך הטבע אי אפשר להיות. L

77 קבב) שלח חשך ויחשיך ולא מרו את
 דברו (מהלים ק"ה כ"ח). י"ל
 שלא ידעו מזרים שהיו הרבה מישראל שמרו
 את דברו ית', ויש בזה חילול השם, לכך מתו
 ונקברו בג' ימי חושך, וזו שלח חשך, כדי
 שלא ידעו המזרים שישראל מרו את דברו. L

בבורות

קבג) בחצרות הלילה אני יוצא בתוך
 מצרים (שס י"א ד'),
 ופרש"י כהחלק הלילה כמו בחרות אפס בנו
 (מהלים קכ"ד ג'), וזה פשוטו לישבו על אופניו
 שאין חלות שם דבר של חלי, ורבותינו דרשו
 (ברכות ד'). כמו בחלות הלילה, ואמרו שאמר

משה בחלות דמשמע סמוך לו או לפניו או
 לאחריו, ולא אמר בחלות שמא יטעו
 אלטגנוני פרעה ויאמרו משה בדאי הוא.
 ונ"ב לאיזה ענין כתב רש"י שאין חלות שם
 דבר מאחר שחז"ל לא הבינו כן.

וי"ל דהוקשה לרש"י איך פה קדוש כמשה
 יוציא דבר שקר מפיו שאמר כה אמר
 ה' בחלות, ולזה אמר רש"י דלשון בחלות
 סובל שתי פירושים, ואם כן לא הוציא שקר
 מפיו, דבאמת בחלות שאמר משה פירושו
 כמו בחלות שאמר ה', אלא שבוה האופן
 לא יהיה מקום לאלטגנוני פרעה לומר
 שמה בדאי הוא, ובכל זה יפה דרשו חז"ל
 שאם כי בחלות פירושו בחלות, מכל מקום
 הא מצינו שחייב אדם לומר כלשון רבו
 (ברכות מ"ו). ולמה שינה משה לומר בחלות,
 ולזה דרשו שחש פן יאמרו אלטגנוני פרעה.

ובגוף הדבר שחש משה לזה, נ"ב דהא זה
 הוא כעין התחממות על ה' שלא חש
 לזה. וי"ל דהנה כתיב (שמות י"ב ל"ח) וגם
 ערב רב עלה אחס, שנתגיירו, ונדע (ע"י
 תנחומא חשא י"ט) שבראשם היו חרטומי
 מזרים שראו גבורות ה', והקב"ה לא רצה
 שיתגיירו שידע מה יהי בסופם שהם עשו
 את העגל, ואמר למשה כי שחת עמך היינו
 הערב רב שאחה גיירת אותם (שמו"ר מ"ב
 ו'), ומשה כוון לשם שמים להרבות עובדי
 השם, ולזה חש פן ע"י מכה האחרונה אם
 יראו שטעה משה לפי דעתם יחזרו
 מאמונתם, ואם הקב"ה די לו בעמו ישראל,
 חשב הוא שיתקדש ה' אם כל חרטומי
 מזרים יתגיירו, לכן אמר משה בחלות.

\ספר

הגדה של פסח

שי לתורה

בריסק

פנינים יקרים הארות וביאורים
מדברי רבותינו הגאונים לבית בריסק זצ"ל ויבלחט"א
וכן דברים ששמעתי מאאמו"ר ומרבתי שליט"א
בתוספת דברים שנתחדשו

בעזרת החונן לאדם דעת

מאת

שמעון יוסף בלאאמו"ר הגאון הגדול רבי אלימלך שליט"א מלר

עיה"ק ירושלים ת"ו

שנת תש"ס

עבר עליהם. לפיכך הביא על המצרים את החשך ג' ימים כדי שיהיו קוברים מתייהם ואל יהיו רואים אותם שונאיהם ויהיו משבחים להקב"ה על כך".

יל"ע לשם מה היה צריך לחקירת לב ובחינת כליות של הקב"ה בכבודו ובעצמו, כדי לדעת מי הם אותם אנשים שלא רצו לצאת ממצרים, הלא דבר זה ניתן לעמוד עליו גם בעיני בשר ודם ע"י שישאלו כל אחד ואחד האם רוצה הוא לצאת, ועי"כ יוכלו לבחון מי הם אלו אשר אינם רוצים ביציאה ממצרים?

אלא דמוכח מכאן, דאותם האנשים שלא רצו לצאת, לא הצהירו על כך בריש גלי, אלא כלפי חוץ נהגו כשאר העם, והיו צועקים אל ה', ונאנחים מהעבודה הקשה וכו', בבקשה מאת ה' להוציאם ממצרים. ורק הקב"ה שהוא חוקר לב ובוחן כליות, ידע דלא עשו כן אלא כלפי חוץ, ובאמת אין כוונתם אמיתית, ובתוך ליבם אין הם רוצים לצאת ממצרים.

והדבר מבהיל למתבונן, דאף דהיה זה זמן קצר קודם הפסח וקודם הגאולה, אעפ"כ לא רצו לצאת מארץ מצרים ולהניח את עושרם וכבודם שם, והעדיפו להיפרד מרוב כלל ישראל שהיו יוצאים ממצרים, ולהישאר שם לבדם.

ומבואר עוד בדברי המדרש הנ"ל, שמכת חושך באה אך ורק לשם מטרה זו, להמית את אותם האנשים בלי שידעו על כך שונאיהם, וכלשון המדרש "חושך למה הביא עליהן יתברך שמו של הקב"ה" וכו'. ודו"ק היטב.

[מדברי מו"ר הגאון הגדול רבי משולם דוד הלוי סאלאווייציק שליט"א]

7 ע **מכת חושך:** יעוין במדרש רבה שמות [י"ד ב'] "מהיכן היה אותו חושך, ר' נחמיה אומר מחושך של גיהנום". ותמוה, מה שאלה היא זו? ומאי נפקא מינה מהיכן היה החושך?

הגה"צ רבי אליהו דסלר זצ"ל ביאר, שיש כאן לקח והוראה לכל מאורעות החיים. והטעים זאת ע"י משל: בחור נסע מעירו לעיר אחרת כדי ללמוד תורה בישיבה הגדולה מפי רב העיר, הגאון המפורסם ששמעו הולך למרחוק. הנה אם ישאלוהו מדוע בא... בודאי ישיב "כדי ללמוד תורה". אבל אם ישיב "באתי, משום שהרכבת הביאה אותי" — אין ספק שהוא חסר דעה. ובאמת מדוע, הרי אמת היא זו, ש"הרכבת הביאה אותי"!

אולם התשובה היא, שאכן היתה הרכבת האמצעי בשרות המטרה. וזו תהיה התשובה הנכונה לשאלה החשובה פחות, "איך הגיע לכאן", אבל לשאלה "מדוע הגיע", צריך לענות במטרה, ובסיבה התכליתית אשר לשמה בא. דבר זה נראה פשוט מאד, אבל הלואי שהיינו זוכרים אותו בחיי היום יום. בשעת מחלה למשל, אנו חוקרים כיצד התפתחה המחלה, מה היתה השתלשלות המאורעות

רבי יהודן

ישפוך מן ה'

דצ"ך.

מכילתא דרבי ישמעאל בשלח פרט

רבי יוסי הגלילי

המצרים ב'

שהביאו את המחלה, האם עולה על דעתנו לשאול איז זאת לימדונו חז"ל בשא שיבואו! ותשובתם, "מחושן שהביאוהו!"

דצ"ך עד"ש באח"ב: בט מכה ומכה, ידוע לומר בשם נתמעטה ואינה שלמה, משו אחרים.

ואע"פ שכך היתה מידת ובוה תבוא הישועה לעם יי תשמח, ובהכשלו אל יגל ל'

ועל הים לקו: כתיב בפו רש"י "כשהקב"ה נוטה יד בהטייתה וכו'. משל לכלי ומשתברין. ומשמע מרש"י הם ונופלים.

רבי יהודה הִיה נותן פֶּהֶם סִימָנִים:

ישפוך מן הכוס לתוך כלי י פעמים כנגד כל מכה ומכה

דַּצ"ךְ. עַד"ש. בְּאֶחָב:

ימלא את הכוסות

מכילתא דרבי ישמעאל בשלח פרשה ו, מכילתא דרשב"י, מדרש רבה שמות כג, ט, מדרש שוחר טוב עח, טו.

רַבִּי יוֹסִי הַגְּלִילִי אוֹמֵר, מִנִּין אֶתָּה אוֹמֵר שְׁלֶקוּ הַמִּצְרִים בְּמִצְרַיִם עֶשֶׂר מִכּוֹת וְעַל הַיָּם לָקוּ

שהביאו את המחלה, האם יצא החולה מביתו ביום קר כשהוא מזיע וכדו', אך לא עולה על דעתנו לשאול איזה חטא גרם למחלה, מהי סיבתה האמיתית! זאת לימדונו חז"ל בשאלתם "מהיכן היה אותו חושך". מה גרם לאותו חושך שיבוא! ותשובתם, "מחושך של גיהנום", מעשיהם האפלים ויצריהם הרעים, הם שהביאוהו!

דַּצ"ךְ עַד"ש בְּאֶחָב: בטעם המנהג לשפוך טיפות יין מהכוס בשעה שמזכירים כל מכה ומכה, ידוע לומר בשם האברבנאל, שהוא לפי שעל ידי כך אנו מעידים ששמחתנו נתמעטה ואינה שלמה, משום שישועתנו הוכרחה לבוא על ידי עונשים על בני אדם אחרים.

ואע"פ שכך היתה מידת הדין, שיקבלו המצרים את עונשם בעד מעשיהם הרעים, ובזה תבוא הישועה לעם ישראל, אכן הרי כתיב במשלי [כ"ד י"ז] "בנפול אויביך אל תשמח, ובהכשלו אל יגל ליבך" ולכן אנו ממעטים בשמחה.

וְעַל הַיָּם לָקוּ: כתיב בפרשת בשלח [ט"ו י"ב] "נטית ימינך תבלעמו ארץ". וכתב רש"י "כשהקב"ה נוטה ידו הרשעים כלים ונופלים, לפי שהכל נתון בידו ונופלים בהטייתה וכו'. משל לכלי זכוכית הנתונים בידי אדם, מטה ידו מעט והן נופלין ומשתברין. ומשמע מרש"י דה"נטית ימינך" היינו שמבטל השמירה מהם, ואזי כלים הם ונופלים.

זיהם
צמו,
צמוד
ע"כ
גלי,
וכו',
דלא
צאת
פ"כ
זרוב
מית
ביא
מיה
היה
י"ם.
יבה
תי,
מת
זיה
זוע
עת
ות: